

neficiam posteris contulerunt, qui separata de Scripturis eadem omnia verba interpretati sunt, & quid sit Adam, quid Eva, quid Abraham, quid Moyses; sive etiam locorum nomina, quid sit Jerusalem, vel Sion, vel Jerico, vel Sina, vel Libanus, vel Jordanis, vel quæcumque alia in illa lingua nobis sunt incognita nomina: quibus apertis & interpretatis multæ in Scripturis figuratæ locutiones manifestantur.

24. Rerum autem ignorantia facit obscuras figuratas locutiones, cum ignoramus vel animantium, vel lapidum, vel herbarum naturas, aliarumve rerum, quæ plerumque in Scripturis similitudinis alicujus gratia ponuntur. Nam & de serpente quod notum est, totum corpus eum pro capite objicere ferentibus, quantum illustrat sensum illum, quo Dominus jubet astutos nos esse sicut serpentes, ut scilicet pro capite nostro, quod est Christus, corpus potius persequentibus offeramus, ne fides christiana tamquam<sup>a</sup> necetur in nobis, si parcentes corpori negemus Deum? Vel illud, quod per cavernæ angustias coartatus, deposita veteri tunica vires novas accipere dicitur, quantum concinit ad imitandam ipsam serpentis astutiam, exuendumque ipsum veterem hominem, sicut Apostolus dicit, ut induamur novo; & exuendum per angustias, dicente Domino: *Intrate per angustam portam*? Ut ergo notitia naturæ serpentis illustrat multas similitudines, quas de hoc animante dare Scriptura consuevit, sic ignorantia nonnullorum animalium, quæ non

<sup>a</sup> Editi addunt hic, *caput*: quæ vox abest ab omnibus MSS.

Matth. 10.  
16.

a

Ephes. 4.

24.

Coloss.

12.

Matth. 7.

13.

minùs per similitudines commemorat, impedit plurimum<sup>a</sup> intellectorem. Sic lapidum, sic herbarum, vel quæcumque tenentur radicibus. Nam & carbunculi notitia, quod luccet in tenebris, multa illuminat etiam obscura librorum, ubicumque propter similitudinem ponitur: & ignorantia berilli, vel adamantis claudit plerumque intelligentiæ fores. Nec aliam ob causam facilè est intelligere pacem perpetuam significari oleæ ramusculo, quem rediens ad arcam columba pertulit, nisi quia novimus & olei lenem contactum non facilè alieno humore corrumpi, & arborem ipsam frondere perenniter. Multi autem propter ignorantiam hyssopi, dum nesciunt quam vim habeat, vel ad purgandum pulmonem, vel ut dicitur, ad saxa radicibus penetranda, cum sit herba brevis atque humilis, omnino invenire non possunt, quare sit dictum: *Asperges me hyssopo, & mundabor.*

25. Numerorum etiam imperitia multa facit non intelligi translata ac mysticè posita in Scripturis. Ingenium quippe, ut ita dixerim, ingenium non potest non moveri quid sibi velit, quod & Moyses, & Elias, & ipse Dominus quadraginta diebus jejunaverunt. Cujus actionis figuratus quidam nodus nisi hujus numeri cognitione & consideratione non solvitur. Habet enim denarium quater, tamquam cognitionem omnium rerum intextam temporibus. Quaternario namque numero & diurna & annua curricula peraguntur: diurna matutinis, meridianis, vespertinis, nocturnisque horarum spatiis: annua vernis, æstivis, autumnalibus hyemalibusque mensibus.

Gen. 3. 11.

Psal. 50. 9.

Exod. 24.

18.

3. Reg. 19.

8.

Matth. 4. 2.

A

<sup>a</sup> In vulgatis, *lectorem*. At in MSS. *intellectorem*.

A temporum autem delectatione dum in temporibus vivimus, propter aternitatem in qua vivere volumus, abstinendum, & jejundum est: quamvis temporum cursibus ipsa nobis insinuetur doctrina contemnendorum temporum, & appetendorum aternorum. Porro autem denarius numerus Creatoris atque creaturæ significat scientiam: nam trinitas Creatoris est, septenarius autem numerus creaturam indicat, propter vitam & corpus. Nam in illa tria sunt, undè etiam toto corde, tota anima, tota mente diligendus est Deus: in corpore autem quatuor manifestissima apparent, quibus constat, elementa. In hoc ergo denario dum temporaliter nobis insinuatur, id est, quater ducitur, castè & continenter à temporum delectatione vivere, hoc est, quadraginta diebus jejunare monemur. Hoc Lex, cujus persona est in Moyse, hoc Prophetia, cujus personam gerit Elias, hoc ipse Dominus monet, qui tamquam testimonium habens ex Lege & Prophetis, medius inter illos in monte tribus discipulis videntibus atque stupentibus clariuit. Deinde ita quæritur, quomodo quinquagenarius de quadragenario numero existat, qui non mediocriter in nostra religione sacratus est propter Pentecosten, & quomodo ter ductus propter tria tempora, ante Legem, sub Lege, sub Gratia, vel propter nomen Patris & Filii & Spiritus Sancti, adjuncta eminentius ipsa Trinitate, ad purgatissimæ Ecclesiæ mysterium referatur, perveniatque ad centum quinquaginta tres pisces, quos retia post resurrectionem Domini in dexteram partem missa ceperunt. Ita multis aliis atque aliis numerorum formis quædam similitudinum in sanctis libris secreta ponuntur.

Mat. 22.  
37.

Mat. 17. 3.

Act. 2.

Joan. 21.  
11.

nuntur, quæ propter numerorum imperitiam legentibus clausa sunt.

26. Non pauca etiam claudit atque obtegit nonnullarum rerum musicarum ignorantia. Nam & de psalterii & citharæ differentia, quidam non inconcinne aliquas rerum figuras aperuit; & decem chordarum psalterium non importune inter doctos quæritur, utrum habeat aliquam musicæ legem, quæ ad tantum nervorum numerum cogat; an verò si non habet, eo ipso magis sacratè accipiendus sit ipse numerus, vel propter decalogum legis, de quo item numero si quærat, non nisi ad Creatorem creaturamque referendus est; vel propter superius expositum ipsum denarium. Et ille numerus ædificationis templi, qui commemoratur in Evangelio, quadraginta, scilicet, & sex annorum, nescio quid musicum sonat, & relatus ad fabricam dominici corporis, propter quam templi mentio facta est, cogit nonnullos hæreticos confiteri, Filium Dei non falso, sed vero & humano corpore indutum: & numerum quippè & musicam plerisque locis in sanctis Scripturis honorabiliter posita invenimus.

Psa. 32. 2  
Psa. 91. 3

Joan. 2. 20.

27. NON enim audiendi sunt errores gentilium superstitionum, qui novem Musas Jovis & a Memoræ filias esse finxerunt. Refellit eos Varro, quo nescio utrum apud eos quisquam talium rerum doctior vel curiosior esse possit. Dicit enim civitatem nescio quam, non enim nomen recolo, locasse apud tres artifices terna simulacra Musarum, quod in templo Apollinis donum poneret, ut quis

CAP. XVII.  
Origo fabulæ Musarum novem.

a

Tom. II. E  
a MSS. duo è Vaticanis, *Minerva*. Alii omnes codices, *Memoria*. Sic vero etiam in lib. 2. de Ordine c. 14. n. 41.

quis artificum pulchriora formasset, ab illo potissimum electa emeret. Itaque contigisse, ut opera sua quoque illi artifices æquè pulchra explicarent, & placuisse civitati omnes novem, atque omnes esse emtas, ut in Apollinis templo dedicarentur; quibus postea dicit Hesiodum poetam imposuisse vocabula. Non ergo Jupiter novem Musas genuit, sed tres fabri ternas creaverunt. Tres autem non propterea illa civitas locaverat, quia in somnis eas viderat, aut tot se cujusquam illorum oculis demonstraverant; sed quia facile erat animadvertere omnem sonum, quæ materies cantilenarum est, triforem esse natura. Aut enim voce editur, sicuti eorum est qui faucibus sine organo canunt; aut flatu, sicut tubarum & tiliarum; aut pulsu, sicut in citharis & tympanis, & quibuslibet aliis, quæ percutiendo canora sunt.

CAPUT  
XVIII.  
Profani si  
quid bene  
dixerunt,  
non asper-  
nandum.

28. SED sive ita se habeat quod Varro retulit, sive non ita; nos tamen non propter superstitionem profanorum debemus musicam fugere, si quid inde utile ad intelligendas sanctas Scripturas rapere potuerimus; nec ad illorum theatricas nugas converti, si aliquid de citharis & de organis, quod ad spiritalia capienda valeat, disputemus. Neque enim & litteras discere non debuimus, quia earum <sup>a</sup> repertorem dicunt esse Mercurium; aut quia justitiæ virtutisque templa dedicarunt, & quæ corde gestanda sunt in lapidibus adorare maluerunt, propterea nobis justitia virtusque fugienda est: immò verò quisquis bonus verusque christianus est, Domini sui esse intelligat, ubicumque invenerit, veri-

ta-

<sup>a</sup> MSS. propè omnes, earum Deum dicunt.

tatem, quam <sup>a</sup> confitens & agnoscens, etiam in litteris sacris, superstitiosa figmenta repudiet; doleatque homines atque caveat, qui cognoscentes Deum, non ut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est cor insipientium eorum: dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt, & immutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium.

Rom. I. 21.

29. SED ut totum istum locum, nam est maximè necessarius, diligentius explicemus. duo sunt genera doctrinarum, quæ in gentilibus etiam moribus exercentur. Unum earum rerum quas instituerunt homines, alterum earum, quas animadverterunt jam peractas aut divinitus institutas. Illud quod est secundum institutiones hominum, partim superstitiosum est, partim non est.

CAP. XIX.  
Doctrinarum genera duo reperta apud Ethnicos.

30. SUPERSTITIOSUM est quidquid institutum est ab hominibus ad faciendâ & colendâ idola, pertinens vel ad colendam sicut Deum creaturam partemve ullam creaturæ, vel ad consultationes & pacta quædam significationum cum dæmonibus placita atque fœderata, qualia sunt molimina magicarum artium, quæ quidem commemorare potius quam docere assolent poetæ. Ex quo genere sunt, sed quasi licentiore vanitate, haruspicum & angurum libri. Ad hoc genus pertinent omnes etiam ligaturæ, atque remedia, quæ medicorum quoque disciplina condemnat, sive in præcantationibus, sive in quibusdam notis

CAP. XX.  
Scientiæ quas homines instituerunt, alique superstitionum plenæ.

E 2

quos

<sup>a</sup> MSS. plusquam viginti, conferens: consentit editio Am.

quos characteres vocant, sive in quibusque rebus suspendendis, atque illigandis: vel etiam <sup>a</sup> aptandis quodammodò, non ad temperationem corporum, sed ad quasdam significationes aut occultas, aut etiam manifestas: quæ mitiore nomine physica vocant, ut quasi non superstitione implicare, sed natura prodesse videantur: sicut sunt inaures in summo aurium singularum, aut de struthionum ossibus ansulæ in digitis, aut cum tibi dicitur singultienti, ut dextera manu sinistrum pollicem teneas.

31. His adjunguntur millia inanissimarum observationum, si membrum aliquod salierit, si junctim ambulantes amicus lapis, aut canis, aut puer medius intervenerit: atque illud quod lapidem calcant, tamquam directorem amicitiae, minus molestum est, quam quod innocentem puerum colapho percutiunt, si pariter ambulantes intercurrit. Sed bellum est quod aliquandò pueri vindicantur à canibus: nam plerumque tam superstitiosi sunt quidam, ut etiam canem qui medius intervenerit, ferire audeant, non impunè: namque à vano remedio citò ille interdum percussorem suum ad verum medicum mittit. Hinc sunt etiam illa, limen calcare cum ante domum suam transit; redire ad lectum, si quis dum se calciat sternutaverit; redire domum, si procedens offenderit; cum vestis à soricibus roditur, plus <sup>b</sup> tremere suspitione futuri mali, quam præsens damnum dolere. Undè illud eleganter dictum est Catonis, qui cum

<sup>b</sup>  
Catonis  
dictum le-  
pidum.

<sup>a</sup> Codices editi & MSS. *salandis quodammodò*: excepto uno Remigiano, cujus auctoritate restituimus, *aptandis*.

<sup>b</sup> Sic MSS. melioris notæ. At editi, *timere suspitionem*.

cum esset consultus à quodam, qui sibi à soricibus erosas caligas diceret, respondit: non esse illud monstrum, sed verè monstrum habendum fuisse, si sorices à caligis roderentur.

32. NEQUE illi ab hoc genere perniciosæ superstitionis segregandi sunt, qui genethliaci propter natalium dierum considerationes, nunc autem vulgò mathematici vocantur. Nam & ipsi, quamvis veram stellarum positionem, cum quisque nascitur, consecantur, & aliquandò etiam pervestigant; tamen quòd inde conantur vel actiones nostras vel actionum eventa prædicere, nimis errant, & vendunt imperitis hominibus miserabilem servitutem. Nam quisque liber ad hujusmodi mathematicum cum ingressus fuerit, dat pecuniam ut servus inde exeat aut Martis, aut Veneris, vel potius omnium siderum, quibus illi qui primi erraverunt, erroremque posteris propinaverunt, vel bestiarum propter similitudinem, vel hominum ad ipsos homines honorandos imposuerunt vocabula. Non enim mirandum est, cum etiam propioribus recentioribusque temporibus, sidus quod appellamus Luciferum, honori & nomini Cæsaris Romani dicare conati sunt. Et fortassè factum esset atque isset in vetustatem, nisi avia ejus Venus præoccupasset hoc nominis prædium; neque jure ullo ad heredes trajiceret, quod numquam viva possederat aut possidendum periverat. Nam ubi vacabat locus, neque alicujus priorum mortuorum honore tenebatur, factum est quod in rebus talibus fieri solet. Pro Quintili enim & Sextili mensibus, Julium atque Augustum vocamus, de honoribus hominum Julii Cæsaris, & Augusti Cæsaris nuncupatos, ut facile qui voluerit intelli-

CAP. XXI.  
Superstitio  
mathemati-  
corum.

Sic Virgi-  
lius, Eclog.  
9.  
Ecce Dio-  
næi proces-  
sit Cæsaris  
astrum.

gat, etiam illa sidera prius sine his nominibus cælo vagata esse: mortuis autem illis quorum honorare memoriam vel coacti sunt homines regia potestate, vel placuit humana vanitate, nomina eorum imponentes sideribus, eos ipsos sibi mortuos in cælum levare videbantur. Sed quodlibet vocentur ab hominibus, sunt tamen sidera, quæ Deus instituit & ordinavit ut voluit; & est certus motus illorum, quo tempora distinguuntur atque variantur. Quem motum notare, cum quisque nascitur, quomodo se habeat, facile est per eorum inventas conscriptasque regulas, quos sancta Scriptura condemnat, dicens: *Si enim tantum potuerunt scire, ut possent æstimare sæculum, quomodo ejus dominum non facilius invenerunt?*

Sap. 13.9.

CAP. XXII.  
Observatio  
siderum ad  
cognoscendam  
vitæ  
seriem vana.

33. SED ex ea notatione velle nascentium mores, actus, eventa prædicere, magnus error & magna dementia est. Et apud eos quidem qui talia dediscenda didicerunt, sine ulla dubitatione refellitur hæc superstitio. Constellationes enim quas vocant, notatio est siderum, quomodo se habebant cum ille nasceretur, de quo isti miseri à miserioribus consuluntur. Fieri autem potest, ut aliqui gemini tam sequaciter fundantur ex utero, ut intervallum temporis inter eos nullum possit apprehendi, & constellationum numeris adnotari. Undè necesse est nonnullos geminos easdem habere constellationes, cum paria rerum, vel quas agunt, vel quas patiuntur, eventa non habeant, sed plerumque ita disparia, ut alius felicissimus, alius infelicissimus vivat: sicut Esau & Jacob geminos accepimus natos, ita ut Jacob, qui posterior nascebatur, manu plantam præcedentis fratris tenens inveniretur. Horum certe

Gen. 25.  
25.

tè dies atque hora nascentium aliter notari non posset, nisi ut amborum constellatio esset una: quantum autem intersit inter amborum mores, facta, labores, atque successus, Scriptura testis est, jam ore omnium gentium a pervagata.

34. Neque enim ad rem pertinet, quod dicunt, ipsum momentum minimum atque angustissimum temporis, quod geminorum partum determinat, multum valere in rerum natura atque cælestium corporum rapidissima velocitate. Etsi enim concedam ut plurimum valeat, tamen in constellationibus à mathematico inveniri non potest, quibus inspectis se fata dicere profitetur. Quod ergo in constellationibus non invenit, quas necesse est unas inspiciat, sive de Jacob, sive de ejus fratre consultatur, quid ei prodest si b distat in cælo, quod temere securus infamat, & non distat in tabula, quam frustra sollicitus intuetur? Quare istæ quoque opiniones quibusdam rerum signis humana præsumptione institutis, ad eadem illa quasi quædam cum dæmonibus pacta & conventa referendæ sunt.

35. HINC enim fit, ut occulto quodam judicio divino cupidi malarum rerum homines tradantur illudendi & decipiendi pro meritis voluntatum suarum, illudentibus eos atque decipientibus prævaricatoribus angelis, quibus ista mundi pars infima secundum pul-

E 4

cher-

a MSS. tres, *pervulgata.*

b In excusis hactenus, *si discat in cælo ... & non discat in tabula.* Sed incunctanter ex MSS. reponendum utroque loco, *distat*: quandoquidem id confutatur, quod mathematici garrunt, momentum vel minimum quo geminorum partus determinatur, in tanta cælestium corporum velocitate valere plurimum.

CAPUT.  
XXIII.  
Cur repudianda  
genethliacorum  
scientia.

cherrimum ordinem rerum divinæ providentiæ lege subjecta est. Quibus illusionibus & deceptionibus evenit, ut istis superstitiosis & perniciosis divinationum generibus multa præterita & futura dicantur, nec aliter accidant, quam dicuntur; multaque observantibus secundum observationes suas eveniant, quibus implicati curiosiores fiant, & sese magis magisque inserant multiplicibus laqueis perniciosissimi erroris. Hoc genus fornicationis animæ salubriter divina Scriptura non tacuit, neque ab ea sic deteruit animam, ut propterea talia negaret esse sectanda, quia falsa dicuntur à professoribus eorum, sed etiam: *Si dixerint vobis, inquit, & ita e venerit, ne credatis eis.* Non enim quia imago Samuelis mortui Sauli regi vera prænuñtiavit, propterea talia sacrilegia, quibus imago illa præsentata est, minus execranda sunt: aut quia in Actibus Apostolorum a ventriloqua femina verum testimonium perhibuit Apostolis Domini, idcirco Paulus Apostolus perpercit illi spiritui, ac non potius feminam illius dæmonii correptione atque exclusione mundavit.

36. Omnes igitur artes hujusmodi vel nugatorix vel noxiæ superstitionis, ex quadam pestifera societate hominum & dæmonum, qua-

26. quæst.  
2. c. Illud.

Deut. 13. 2.

1. Reg. 28.

17.

Ecc. 46.

23.

a

a MSS. tres, *ventiloqua*. Verùm alii, *ventriloqua*, græcis *εγγασπιμοσ*, uti Pythonissa mulier 1. Reg. 28. 7. vocatur apud LXX. Interpretes, qui hanc vocem passim adhibent: eamque Basilius in Isai. 8. 19. interpretatur ad hæc verba: *Εγγασπιμοσ εγγασπιμοσ*: hoc est, alii, qui in Pythone futura prædicunt, per ventrem obsessi, ipso spiritu loquente, qui & de terra loquuntur, inania quadam effutientes. Adnotaverat hic Erasmus ad oram libri, fuisse suo etiam tempore apud Italos divinatorum genus, qui sic dicti sunt, quòd ore non edentes sonum, per ventrem loqui visi sunt.

quasi pacta quædam infidelis & dolosæ amicitix constituta, penitus sunt repudianda & fugienda Christiano: *Non quòd idolum sit aliquid*, ait Apostolus, *sed quia quæ immolant, dæmoniis immolant, & non Deo: nolo autem vos socios dæmoniorum fieri.* Quod autem de idolis, & de immolationibus, quæ honori eorum exhibentur, dixit Apostolus, hoc de omnibus imaginariis signis sentiendum est, quæ vel ad cultum idolorum, vel ad creaturam ejusque partes tamquam Deum colendas trahunt, vel ad remedium aliarumque observationum curam pertinent; quæ non sunt divinitus ad dilectionem Dei & proximi tamquam publicè constituta, sed per privatas appetitiones rerum temporalium corda dissipant miserorum. In omnibus ergo istis doctrinis societas dæmonum formidanda atque vitanda est, qui nihil cum principe suo diabolo nisi reditum nostrum claudere atque obserare conantur. Sicut autem de stellis, quas condidit & ordinavit Deus, humanæ & deceptorix conjecturæ ab hominibus institutæ sunt: sic etiam de quibusque nascentibus, vel quoquo modo divinæ providentiæ administratione existentibus rebus, multi multa humanis suspitionibus, quasi regulariter a conjectata, litteris mandaverunt, si fortè insolitè acciderint, tamquam si mola pariat, aut fulmine aliquid percutiatur.

37. QUÆ omnia tantum valent, quantum præsumptione animorum quasi communi quadam lingua cum dæmonibus fœderata sunt. Quæ tamen plena sunt omnia pestiferæ curiositatis, cruciantis sollicitudinis, mortiferæ

1. Cor. 10.  
19.

CAPUT  
XXIV.  
Societas  
& pactum  
cum dæ-  
monibus in  
superstitio-  
so rerum  
ser-  
usu.

a Editi, *conjecta litteris*. At MSS. *conjectata*.

servitutis. Non enim quia valebant, animadversa sunt; sed animadvertendo atque a signando factum est ut valerent. Et ideò diversis diversè proveniunt secundùm cogitationes & præsumptiones suas. Illi enim spiritus qui decipere volunt, talia procurant cuique, quilibet eum irretitum per suspiciones & consensiones ejus vident. Sicut enim, verbi gratia, una figura litteræ X quæ decussatim notatur, aliud apud græcos, aliud apud latinos valet, non natura, sed placito & consensione significandi; & ideò qui utramque linguam novit, si homini græco velit aliquid significare scribendo, non in ea significatione ponit hanc litteram, in qua eam ponit cùm homini scribit latino: & *beta* uno eodemque sono, apud græcos litteræ, apud latinos oleris nomen est: & cùm dico, *lege*, in his duabus syllabis, aliud græcus, aliud latinus intelligit: sicut ergo hæc omnes significationes pro suæ cujusque societatis consensione animos movent, & quia diversa consenserunt in eas homines, quia jam valebant ad significationem, sed ideò valent, quia consenserunt in eas: sic etiam illa signa, quibus perniciosa dæmonum societas comparatur, pro cuiusque observationibus valent. Quod manifestissimè ostendit ritus augurum, qui & antequam observent, & posteaquàm observata signa tenuerint, id agunt, ne videant volatus, aut audiant voces avium; quia nulla ista signa sunt, nisi consensus observantis accedat.

CAPUT  
XXV.

38. QUIBUS amputatis atque eradicatis  
ab

a MSS. quinque, atque servando.

ab animo christiano, deinceps videndæ sunt institutiones hominum non superstitiosæ, id est, non cum dæmonibus, sed cum ipsis hominibus institutæ. Namquæ omnia quæ ideò valent inter homines, quia placuit inter eos ut valeant, instituta hominum sunt: quorum partim] superflua luxuriosaque instituta sunt, partim commoda & necessaria. Illa enim signa quæ saltando faciunt histriones, si natura, non instituto & consensione hominum valerent, non primis temporibus, saltante pantomimo, præco pronuntiaret populis Chartaginis, quid saltator vellet intelligi. Quod adhuc multi meminerunt senes, quorum relatu hæc solemus audire. Quod ideò credendum est, quia nunc quoque, si quis theatrum talium nugarum imperitus intraverit, nisi ei dicatur ab altero quid illi motus significant, frustrà totus intentus est. Appetunt tamen omnes quamdam similitudinem in significando, ut ipsa signa, in quantum possunt, rebus quæ significantur, similia sint. Sed quia multis modis simile aliquid alicui potest esse, non constant talia signa inter homines, nisi consensus accedat.

39. In picturis verò & statu, ceterisque hujusmodi simulatis operibus, maximè peritorum artificum, nemo errat cùm similia viderit, ut agnoscat quibus sint rebus similia. Et hoc totum genus inter superflua hominum instituta numerandum est, nisi cum interest quid eorum, qua de causa, & ubi, & quando, & cujus auctoritate fiat. Millia denique fictarum fabularum & falsitatum, quarum mendaciis homines delectantur, humana instituta sunt. Et nulla magis hominum propria, quæ à seipsis habent, existimanda sunt, quàm quæque falsa atque mendacia. Com-

In institutis humanis non superstitiosis quædam superflua, quædam commoda & necessaria.

Πantomίμος  
τὸ μίμος  
qui quolibet gestus  
moresque exprimebat.

mo-

moda verò & necessaria hominum cum hominibus instituta sunt, quæcumque in habitu & cultu corporis ad sexus vel honores discernendos differentia placuit, & innumerabilia genera significationum, sine quibus humana societas aut non omninò, aut minùs commòdè geritur; quæque in ponderibus atque mensuris, & nummorum impressionibus vel æstimationibus, sua cuique civitati & populo sunt propria: & cetera hujusmodi, quæ nisi hominum instituta essent, non per diversos populos varia essent, nec in ipsis singulis populis pro arbitrio suorum principum mutarentur.

40. Sed hæc tota pars humanorum institutorum, quæ ad usum vitæ necessariùm proficiunt, nequaquam est fugienda christiano, immò etiam quantum satis est, intuen-  
da, memoriaque retinenda. \*ADUMBRATA enim quædam & naturalibus utcumque similia hominum instituta sunt. Quorum ea, quæ ad societatem, ut dictum est, dæmonum pertinent, penitùs repudianda sunt & detestanda: ea verò quæ homines cum hominibus habent, assumenda, in quantum non sunt luxuriosa atque superflua, & maximè litterarum figuræ, sine quibus legere non possumus, linguarumque varietas, quantum satis est, de qua superiùs disputavimus. Ex eo genere sunt etiam notæ, quas qui didicerunt propriè jam Notarii appellantur. Utilia sunt ista, nec discuntur illicitè, nec superstitione implicant, nec luxu enervant, si tantùm occupent, ut majoribus rebus, ad quas adipiscendas servire debent, non sint impedimento.

41. JAM verò illa quæ non instituen-  
do, sed aut transacta temporibus, aut divinitùs instituta, investigando homines prodide-

\* CAPUT  
XXVI.  
Quæ homi-  
num insti-  
tuta fugien-  
da, & quæ  
amplecten-  
da sint.

Notarii.

CAPUT  
XXVII.  
Scientia-  
rum quas  
ho-

derunt, ubicumque discantur, non sunt hominum instituta existimanda. Quorum alia sunt ad sensum corporis, alia verò ad rationem animi pertinentia. Sed illa quæ sensu corporis attinguntur, vel narrata credimus, vel demonstrata sentimus, vel experta conjicimus.

42. QUIDQUID igitur de ordine temporum transactorum indicat ea quæ appellatur Historia, plurimùm nos adjuvat ad sanctos libros intelligendos, etiam si præter Ecclesiam puerili eruditione discatur. Nam & per Olympiadas, & per Consulium nomina multa sæpè quærentur à nobis, & ignorantia consulatus, quo natus est Dominus, & quo passus est, nonnullos coegit errare, ut putarent quadraginta sex annorum ætate passum esse Dominum, quia per tot annos ædificatum templum esse dictum est à Judæis, quod imaginem Dominici corporis habebat. Et annorum quidem ferè triginta baptizatum esse retinemus auctoritate evangelica: sed postea quot annos in hac vita egerit, quamquam textu ipso actionum ejus animadverti possit, tamen ne aliundè caligo dubitationis oriatur, de historia gentium collata cum evangelio, liquidius certiusque colligitur. Tunc enim videbitur non frustrà esse dictum, quòd quadraginta sex annis templum ædificatum sit, ut cum referri iste numerus ad ætatem Domini non potuerit, ad secretiorem instructionem humani corporis referatur, quò indui propter nos non dignatus est unicus Dei Filius, per quem facta sunt omnia.

43. De utilitate autem historiæ, ut omit-  
tam græcos, quantam noster Ambrosius quæ-  
tionem solvit calumniantibus Platonis lecto-  
ribus & dilectoribus, qui dicere ausi sunt,

homines  
non insti-  
tuerunt; a-  
liquæ ju-  
vant ad in-  
telligen-  
tiam Scrip-  
turarum.

CAPUT  
XXVIII.  
Historia  
quatenus  
juvet.

Luc. 3. 23.

om-



\* 2. Retr.  
c. 4. n. 2.

omnes Domini nostri Jesu Christi sententias, quas mirari & prædicare coguntur, de Platonis libris eum didicisse, quoniam longè ante humanum adventum Domini Platonem fuisse, negari non potest. Nonnè memoratus episcopus, considerata historia gentium, cum reperisset Platonem Jeremiæ \* temporibus profectum fuisse in Ægyptum, ubi propheta ille tunc erat, probabilius esse ostendit, quòd Plato potiùs nostris litteris per Jeremiam fuerit imbutus, ut illa posset docere vel scribere, quæ jure laudantur? Ante litteras enim gentis Hebræorum, in qua unius Dei cultus emicuit, ex qua secundùm carnem venit Dominus noster, nec ipse quidem Pythagoras fuit, à cujus posteris Platonem theologiam didicisse isti asserunt. Ita consideratis temporibus, fit multò credibilius, istos potiùs de litteris nostris habuisse, quæcumque bona & vera dixerunt, quàm de Platonis Dominum Jesum Christum, quod dementissimum est credere.

44. Narratione autem historica, cum præterita etiam hominum instituta narrantur, non inter humana instituta ipsa historia numeranda est; quia jam quæ transierunt, nec infecta fieri possunt, in ordine temporum habenda sunt, quorum est conditor & administrator Deus. Aliud est enim facta narrare, aliud docere facienda. Historia facta narrat fideliter atque utiliter; libri autem haruspicum, & quæque similes litteræ, facienda vel observanda intendunt docere, monitoris audacia, non <sup>a</sup> indicis fide.

<sup>a</sup>  
CAPUT  
XXIX.

45. EST etiam narratio demonstrationi si-

<sup>a</sup> Edlti, *judicis*. Patet legendum cum mellioris notæ MSS. *indicis*.

similis, qua non præterita, sed præsentia indicantur ignaris. In quo genere sunt quæcumque de locorum situ, naturisque animalium, lignorum, herbarum, lapidum, aliorumve corporum scripta sunt. De quo genere superius egimus, eamque cognitionem valere ad ænigmata Scripturarum solvenda docuimus: non ut pro quibusdam signis adhibeantur, tamquam ad remedia vel machinamenta superstitionis alicujus; nam & illud genus jam distinctum ab hoc licito & libero separavimus. Aliud est enim dicere, tritam istam herbam si biberis, venter non dolebit; & aliud est dicere, istam herbam collo si suspenderis, venter non dolebit. Ibi enim probatur contemperatio salubris, hic significatio superstitionis damnatur. Quamquam ubi præcantationes, & invocationes, & characteres non sunt, plerumque dubium est, utrum res quæ alligatur, aut quoquo modo adjungitur sanando corpori, vi naturæ valeat, quod liberè adhibendum est; an significativa quadam obligatione proveniat, quod tanto prudentiùs oportet cavere christianum, quanto efficacius prodesse videbitur. Sed ubi latet qua causa quid valeat, quo animo quisque utatur interest, dumtaxat in sanandis vel temperandis corporibus, sive in medicina, sive in agricultura.

46. Siderum autem cognoscendorum non narratio, sed demonstratio est, quorum per pauca Scriptura commemorat. Sicut autem plurimis notus est lunæ cursus, qui etiam ad passionem Domini anniversariè celebrandam solemniter adhibetur: sic paucissimis ceterorum quoque siderum vel ortus, vel occasus, vel alia quælibet momenta sine ullo sunt er-

Ad Scripturarum intel-  
ligen- iam  
quatenus  
conducatur  
animalium,  
herbarum,  
&c. præsertimque si-  
derum cog-  
nitio.

rore notissima. Quæ per seipam cognitio, quamquam superstitione non alliget, non multum tamen ac propè nihil adjuvat tractationem divinarum Scripturarum, & infructuosa intentione plus impedit: & quia familiaris est perniciosissimo errori fatua fata cantantium, commodius honestiusque contemnitur. Habet autem præter demonstrationem præsentium, etiam præteritorum narrationi simile aliquid quod à præsentis positione, motuque siderum, & in præterita eorum vestigia regulariter licet recurrere. Habet etiam futurorum regulares conjecturas, non suspiciosas & ominosas, sed ratas & certas: non ut ex eis aliquid trahere in nostra <sup>a</sup> facta & eventa tentemus, qualia genethliacorum deliramenta sunt, sed quantum ad ipsa pertinent sidera. Nam sicut is qui computat lunam, cum hodiè inspexerit quota sit, & ante quotlibet annos quota fuerit, & post quotlibet annos quota futura sit, potest dicere; sic de uno quoque siderum, qui ea peritè computant, respondere consueverunt. De qua tota cognitione, quantum ad usum ejus adinet, quid mihi videretur, aperui.

CAPUT  
XXX.  
Quid edem con-  
ferant ar-  
tes mecha-  
nicæ.

47. ARTIUM etiam ceterarum, quibus aliquid fabricatur, vel quod remaneat post operationem artificis ab illo effectum, sicut domus, & scamnum, & vas aliquod, atque alia hujuscemodi; vel quæ ministerium quoddam exhibent operanti Deo, sicut medicina, & agricultura, & gubernatio, vel quarum omnium effectus est actio, sicut saltationum, & cursio- num, & luctaminum: harum ergo cunctarum artium de præteritis experimenta faciunt etiam fu-

<sup>a</sup> Bad. Am. Er. & MSS. sex, in nostra fata.

futura conjici: nam nullus earum artifex membra movet in operando, nisi præteritorum memoriam cum futurorum expectatione contextat. Harum autem cognitio tenuiter in ipsa humana vita cursimque usurpanda est, non ad operandum, nisi fortè officium aliquod cogat, de quo nunc non agimus, sed ad judicandum; ne omninò nesciamus quid Scriptura velit insinuare, cum de his artibus aliquas figuratas locutiones inserit.

48. RESTANT ea, quæ non ad corporis sensus, sed ad rationem animi pertinent, ubi disciplina regnat disputationis & numeri. Sed disputationis disciplina ad omnia genera quæstionum, quæ in litteris sanctis sunt penetranda & dissolvenda, plurimum valet: tantum ibi cavenda est libido rixandi, & puerilis quædam ostentatio decipiendi adversarium. Sunt enim multa quæ appellantur sophismata, falsæ conclusiones rationum, & plerumque ita veras imitantes, ut non solum tardos, sed ingeniosos etiam minus diligenter adtentos decipiant. Proposuit enim quidam, dicens ei cum quo loquebatur: Quod ego sum, tu non es. At ille consensit: verum enim erat ex parte, vel eo ipso quòd iste insidiosus, ille simplex erat. Tunc iste addidit: Ego autem homo sum. Hoc quoque cum ab illo accepisset, conclusit dicens: Tu igitur non es homo. Quod genus captiosarum conclusionum Scriptura, quantum existimo, detestatur illo loco, ubi dictum est: *Qui sophisticè loquitur, odibilis est.* Quamquam etiam sermo non captiosus, sed tamen abundantius quam gravitatem decet, verborum ornamenta consecans, sophisticus dicitur.

49. Sunt etiam veræ connexiones ratio-

CAPUT  
XXXI.  
Quid juvet  
Dialectica.

Sophisma-  
ta.

Hoc syllo-  
gismo qui-  
dam ador-  
sus Dioge-  
nem, ipse  
facta à Dio-  
gene con-  
versione  
captus de-  
ridebatur.  
Ecl. 37. 23.